

JAN SKARBEEK

STRATY MATERIALNE
W CZASIE POWSTANIA LISTOPADOWEGO
W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM (1831-1832)¹

W obfitej literaturze powstania listopadowego luką wciąż dotkliwie odczuwaną są nie zbadane wielorakie następstwa, jakie spadły na Królestwo Polskie w wyniku nieudanego zrywu powstańczego z l. 1830-31. O tym, jak źle przedstawia się sytuacja w badaniach na tym odcinku, świadczyć może chociażby fakt, że *Bibliografia historii Polski XIX wieku*² odnotowuje dla tego obszaru tylko jednostronicową rozprawkę³. Od 1958 r., daty ukazania się powyższej bibliografii, kilka cennych informacji znajdujemy w pracy Aliny Barszczewskiej⁴ — poświęconej udziałowi dwóch lewobrzeźnych województw w wydarzeniach 1830-1831 r. — i referacie Tadeusza Mencla⁵ znanym autorowi, jak dotąd, jedynie ze streszczenia.

Nic więc dziwnego, że postawione w temacie pytanie, chociaż dotyczy tylko jednego województwa, jest w historiografii tego okresu pierwszą próbą całościowego ukazania skutków wydarzeń 1830/31 r. W ramach niniejszej rozprawki pokażemy, jakie następstwa w kilku dziedzinach życia pociągnęła za sobą już w pierwszych dniach wojny, w lutym 1831 r., inwazja rosyjska i trwała — z krótkimi zresztą przerwami — okupacja województwa, które, na skutek unikania przez chwiejne dowództwo większych operacji i krzyżowania się różnych koncepcji w sztabie polskim, w planach operacyjnych dowództwa polskiego odegrało

¹ Omawiane terytorium to obszar, jaki obejmowało województwo lubelskie w latach 1815-1844. Ramy chronologiczne rozważań zamykają się w zasadzie w latach 1831-1832, przy czym w jednym tylko wypadku zostały przesunięte do 1835 r., a to celem pełnego zobrazowania i ukazania dalszych widocznych reperkusji powstania.

² T. 1: 1815-1831. Pod red. S. Płoskiego. Wrocław 1958.

³ *Straty Płocka w czasie powstania listopadowego. Ze starych akt i dokumentów* „Życie Mazowsza” R. 1:1935 s. 13.

⁴ *Województwo kaliskie i mazowieckie w powstaniu listopadowym (1815-1831)*. Łódź 1965 s. 164-168.

⁵ *Stan tymczasowy w województwie lubelskim w latach 1831-1833*. „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego” Sectio A vol. 3/4:1964.

drugorzędną rolę. Skutki te — bilans ośmiomiesięcznych zmagani — w pełni ujawniły się zaraz po upadku powstania. Nie należy bowiem zapominać, że poza niewielkimi terenami wokół twierdzy Zamościa kontrolowanymi przez powstańców, potencjał województwa lubelskiego bezlitośnie eksploatowany był przez nieprzyjaciela ⁶.

Poza zasięgiem naszych rozważań pozostaje opracowane zagadnienie przebiegu działań wojennych w województwie, które wyczerpująco omawiają: Wacław Tokarz ⁷, Bronisław Pawłowski ⁸, Czesław Bloch ⁹ i Władysław Bortnowski ¹⁰.

Podstawę źródłową niniejszej pracy stanowią materiały archiwalne, wśród których najliczniejszą i najbardziej cenną grupę stanowią przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie. Dostarczyły ich zespoły: Komisji Województwa Lubelskiego, Magistratu miasta Lublina, Rządu Gubernialnego Lubelskiego oraz Archiwum Ordynacji Zamoyskich, zespół akt podworskich. Kwerendą objęto także Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie. Znajdujemy tam bogatą korespondencję władz wszystkich szczebli w interesujących nas kwestiach, jak straty: ludności (w wyniku działań wojennych i epidemii cholery), w produkcji rolniczej i stanie pogłowia, w dziedzinie kultury, a także informacje dotyczące represji stosowanych wobec społeczeństwa itd.

Wiele istotnego, uzupełniającego materiału przyniosły poszukiwania w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie w zespołach: Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, Protokołach Rady Administracyjnej, Rady Stanu Królestwa Polskiego, Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, Władz Centralnych Powstania 1830/31 i przechowywanych tamże: Archiwum Branickich z Suchej i Archiwum Ostrowskich z Ujazdu.

Niezbędne też okazały się dane z bibliotecznych działów rękopisów Biblioteki Czartoryskich w Krakowie i Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. Całość uzupełniono źródłami drukowanymi: *Dziennikami Urzędowymi Województwa Lubelskiego*, literaturą pamiętnikarską oraz prasą, warszawską i rosyjską.

*

⁶ Zob. T. Mencil. *Działalność władz cywilnych województwa lubelskiego w okresie powstania listopadowego*. „Rocznik Lubelski” R. 5:1962.

⁷ *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*. Warszawa 1930.

⁸ *Dwernicki*. Poznań 1927 ³.

⁹ *General Wojciech Chrzanowski jako dowódca i twórca planów operacyjnych w wojnie polsko-rosyjskiej 1830-1831*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” T. 8:1962 z. 2.

¹⁰ *2 Korpus w powstaniu listopadowym (22 VIII-18 IX 1831 r.)*. Tamże t. 9:1963 z. 1.

Kapitulacja twierdzy Zamościa 22 X 1831 r. zakończyła ośmiomiesięczną wojnę, jaką Polska porozbiorowa prowadziła własnymi siłami. Pokonane Królestwo potraktowane zostało jako kraj podbity. Podkreślały to już pierwsze zarządzenia, zapowiadające także surowe represje wobec uczestników powstania, jak i ogółu ludności. W końcu września 1831 r. car Mikołaj I nakazał Paskiewiczowi inaczej traktować tych, którzy „[...] pociągnięci przez lekkomyślność, żałowali tego błędu, od upartych rokoszani i wyraźnie winnych”¹¹.

Przed wszystkim zniesiono konstytucję i ograniczono autonomię Królestwa. Zniszczony wojną kraj musiał zapłacić kontrybucję 22,5 miliona rubli w złocie i utrzymywać przez najbliższe dwa lata 100 000 armię okupacyjną. Kosztowało to Królestwo 19 341 576 rubli srebrnych. Dotkliwy cios zadano handlowi i przemysłowi Królestwa przez wprowadzenie 24 X 1831 r. nowej, niekorzystnej taryfy celnej¹².

W Moskwie 1 XI 1831 r. ogłoszono, od dawna oczekiwany, manifest cesarski precyzujący warunki amnestii. Skorzystać z niej mogła nieliczna tylko grupa generałów, wyższych oficerów i urzędników. Z „dobrodziejstwa” tego wyłączono cztery kategorie winnych: sprawców 29 listopada i wydarzeń 15/16 sierpnia, posłów i deputowanych głosujących za detronizacją Romanowych oraz członków rządu powstańczego¹³.

Manifest amnestyjny postanawiał jednocześnie, że wszyscy nieobjęci nią „[...] oddani będą, natychmiast po ich przytrzymaniu, pod ustanawiający się na ten przedmiot osobny Sąd Karny i sądeni podług całej surowości praw”. Dekretem cesarskim z 25 II 1832 r. ustanowiono w Warszawie Najwyższy Sąd Kryminalny, mający wszelkie cechy sądu wojennego. Łącznie ze skazanymi zaocznie wydano 258 wyroków śmierci, konfiskując wbrew prawu obowiązującemu w Królestwie, majątki zasądzonych. W województwie lubelskim wyroki te dotknęły 19 osób. Na pierwszym miejscu znalazły się dobra prezesa rewolucyjnego rządu Adama Czartoryskiego — Puławy, ministra i posłów: Józefa Świrskiego, Kaliksta Morozewicza i wielu innych. Skonfiskowane majątki szacowano razem na 2 miliony złotych¹⁴.

¹¹ A. Szczerbatow, *Kampania polska księcia Paskiewicza w 1831 r.* Warszawa 1899 s. 150 nn.

¹² L. Janowicz, *Zarys rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim.* Warszawa 1907 s. 26; A. Szczerbatow, *Rządy Paskiewicza w Królestwie Polskim (1832-1847).* Warszawa 1900 s. 22.

¹³ Szczerbatow, *Kampania* s. 164 n. „[...] amnestia — jak pisał Paskiewicz do Mikołaja I — wywarła wrażenie bardzo umiarkowane; zawsze sądziłem, że są oni niegodni Waszej Cesarskiej Mości”.

¹⁴ „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”. T. 13 s. 272. W styczniu 1831 r. Świrski, najaktywniejszy z posłów województwa lubelskiego, znalazł się wśród kandydatów na członka rządu. Otrzymał wówczas 29 głosów i zajął na liście 8 miejsce. W Za-

Jeszcze w październiku 1831 r.¹⁵ zaczęto poszukiwać generałów i oficerów, nawet niższych, którzy powrócili z Austrii i Prus do województwa lubelskiego. Władze administracyjne otrzymały specjalne kwestionariusze. Między innymi żądano w nich dostarczenia informacji o majątkach ukrywających się, którzy nie dostosowali się do wymogów amnestii. „Należy — pisał feldmarszałek do cesarza — rozdać rosjanom ziemię skonfiskowaną pod warunkiem, że będą mogli ją sprzedać rosjanom wyznania prawosławnego”¹⁶.

Jednakże na mocy amnestii pierwotnie przewidywana liczba majątków przeznaczonych do konfiskaty uległa zmniejszeniu. Wynagradzając generalicję za zasługi przy tłumieniu powstania przeznaczono na donacje dla niej dobra rządowe. Pierwsza fala rozdawnictwa, do której Mikołaj I przywiązywał dużą wagę, przeciągnęła się do 1835 r. W Królestwie ustanowiono 56 donacji na sumę 575 000 zł; 29 na lewobrzeżu i 27 na prawobrzeżu. W zamierzeniach Paskiewicza własność ta miała być skierowana przeciwko rdzennej ludności polskiej, ułatwić rusyfikację kraju i stanowić w przyszłości barierę przeciwko wystąpieniom rewolucyjnym¹⁷.

W województwie lubelskim ustanowiono ich 7 na sumę 95 000 zł. Przedstawia to tabela 1.

Najwięcej majoratów na prawobrzeżu utworzono w augustowskim — 8, zaś w płockim i podlaskim po 6¹⁸.

Istotną sprawą była weryfikacja urzędników z punktu widzenia ich

krocymiu został ministrem spraw wewnętrznych; udał się na emigrację. 23 I 1832 r. przebywał w Dreźnie bez środków do życia. Wyjechał stamtąd do Monachium, skąd 14 II przybył do Paryża. Prokurator, oskarżając zaocznie Świrskiego, zaliczył go do grupy ludzi znanych z „zagorzałości” rewolucyjnej. Zob. *Diariusz Sejmu z r. 1830-1831*. T. 1. Wyd. M. Rostworowski. Kraków 1907 s. 382 n.; S. Przewalski. *Generał Maciej Rybiński, ostatni wódz powstania listopadowego (1784-1874)*. Wrocław 1949 s. 141; W. Rostocki. *Władza wodzów naczelnych w powstaniu listopadowym (Studium historycznoprawne)*. Wrocław 1955 s. 52, 63, 110, 117, 120, 129-132, 181, 229; Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), Archiwum Ostrowskich z Ujazdu rkps 614 k. 5; Szczerbatow. *Kampania* s. 164; Tenże. *Rządy* s. 39; *Kronika Emigracji Polskiej*. T. 1. Paryż 1834 s. 209, 225, 230; Mencil. *Stan* s. 11; M. Kukiel. *Banicja księcia Adama Czartoryskiego i katastrofa Puław*. „Kwartalnik Historyczny” T. 49:1930 s. 475 n.; „Tygodnik Petersburski” z 28 VII 1833.

¹⁵ Zob. *Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 1831 i 1832*.

¹⁶ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (WAPL), Komisja Województwa Lubelskiego (KWL), sygn. 31 k. 7-8, 29, 31, 33-35, 63, 74. Mimo wyasygnowania na ten cel z budżetu Komisji Wojewódzkiej 2 000 zł nie zdołano do końca 1831 r. uzyskać z obwodów żądanych informacji (k. 1-3). Zob. J. Kaczkowski. *Donacje w Królestwie Polskim*. Warszawa 1917 s. 40; WAPL, Magistrat miasta Lublina (MmL), sygn. 438 (nie fol.).

¹⁷ „Dziennik Praw”. T. 13 s. 271; Kaczkowski, jw. s. 40-42.

¹⁸ Kaczkowski, jw. s. 102-105, 378 n.

lojalności wobec władz rosyjskich. Przeprowadzano ją od dłuższego czasu. Czystka objęła urzędników zaangażowanych w powstaniu, których usuwano bądź degradowano na niższe stanowiska na podstawie oskarżeń, wszelkiego rodzaju informacji i donosów, w czym duże „zasługi” położył Tuszewski, powołany w grudniu 1830 r. z ramienia Rady Obywatelskiej do nadzoru poczty w Dołhobyczowie, a w lutym 1831 r. przez Kipriana Kreutzę na komisarza obwodu hrubieszowskiego. W obawie przed dezorganizacją władz administracyjnych zaznaczyła się jednak tendencja do pozostawiania czasowo niektórych z nich. Po uprzednim złożeniu przysięgi, z urzędników Komisji Województwa Lubelskiego (powstańczej) działającej pod Morozewiczem zezwolono na objęcie poprzedniego stanowiska rachmistrzowi Janowi Czarneckiemu. Otrzymać mogli funkcje także: komisarz Wydziału Skarbowego — Jan Puchalski, pisarz — Tomasz Chmielewski, sekretarz generalny Komisji Wojewódzkiej — Tomasz Krzyżanowski oraz burmistrzowie: Zamościa — Paweł Przybyśzewski, Janowa — Antoni Guse, Bychawy — Jan Żyrzyński. Przy Komisji Wojewódzkiej pozostawiono także — „[...] jako niezbędnie potrzebnych, bardzo uzdatnionych, moralnych [...]” — byłego zastępcę komisarza obwodu zamojskiego Jakuba Wyrozębskiego na stanowisku adiunkta wydziału wojenno-policyjnego i radcę prawnego Komisji Wojewódzkiej Adama Smolikowskiego¹⁹. Jednakże 20 VIII 1832 r. Wyrozębski — jak głosiła decyzja do rozklasyfikowania urzędników cywilnych w Królestwie z 7 VIII 1832 r. — „[...] za działalność powstańczą wydalony został ze służby”. Represje te dotknęły także: rachmistrza Komisji Wojewódzkiej Józefa Gołkowskiego, pisarza Balickiego, burmistrza Janowa — Kolbińskiego oraz naczelnika urzędu pocztowego w Lublinie — Gründlicha, sekretarza tegoż — Kasperka, i byłego naczelnika komory celnej Tomaszowa — Marcina Bogdańskiego. Starający się o funkcję Tomasz Staromirski „[...] nie został do urzędowania dopuszczony, gdyż jego miejsce zostało zajęte”. Przed wyznaczonym ostatecznie terminem 15 XI 1831 r. nie podjęli obowiązków i zostali pozbawieni posad: komisarz obwodu hrubieszowskiego, uczestnik zwycięskiej wyprawy na Uściług, Kasper Bromirski i Romuald Suchodolski. Władzy wojskowej województwa, na której czele stał od

¹⁹ WAPL, KWL, sygn. 31 k. 41-43; AGAD, Archiwum Branickich z Sucheja, rkps 411/525 k. 98, 107. Czarnecki powrócił na dawne stanowisko 20 XI 1832 r. (WAPL, Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Organizacyjny, sygn. 7 k. 1, 3-5, 7; WAPL, KWL, sygn. 16 k. 19). Kajetan Morozewicz, prezes powstańczej Komisji Województwa Lubelskiego, objął piastowane przed powstaniem stanowisko prezesa Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (WAPL, KWL, sygn. 558). W dniu 1 XII 1831 r. Wyrozębski złożył przysięgę wierności (WAPL, MmL, sygn. 174 — nie fol. Por. WAPL, Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Tajny, sygn. 25 k. 6-15 oraz sygn. 23 — Odznaczenia i nagrody za wierność dla cesarza w 1830/31 r.).

listopada 1831 r. gen. Hurko, całkowicie podporządkowana została administracja cywilna²⁰.

W czterech województwach: lubelskim, podlaskim, augustowskim i mazowieckim reaktywowano Rady Obywatelskie. Wspomagać miały działalność administracji w realizacji wytycznych w dziedzinach: gospodarczej i politycznej, w myśl zarządzeń rosyjskich. Na ludność przerzucony został obowiązek utrzymania lazaretów, dostawy żywności i zapewnienia kwater. To ostatnie, szczególnie uciążliwe, najwięcej odczuwały województwa lewobrzeżne²¹.

Wyraźnie faworyzowani byli ludzie współpracujący z Rosjanami. Reskryptem cesarskim z 23 XII 1831 r. prezes Rady Obywatelskiej, Antoni Radziwiński „[...] w nagrodę zbawiennego wpływu, jaki wywarł na mieszkańców [...] w czasie ostatnich w Królestwie rozruchów, mianowany [został J. S.] kawalerem orderu Ś. Stanisława 2 klasy”. Mieszkańcy województwa, jak pisał 5 I 1832 r. „Tygodnik Petersburski”, przesłali adres zawierający „wynurzenia niezachwianej wierności N Pana i nadziei przyszłego dobra, jakie mieszkańcy [...] pokładają w ojcowskim sercu swojego króla”²².

Nie wywarł on większego wpływu, gdyż zwycięzcy surowo rozprawili się z ludnością zaangażowaną w powstanie, wytaczając liczne procesy i deportując wielu mieszkańców; wśród nich znaleźli się przedstawiciele wszystkich warstw społecznych, nie wyłączając chłopów. Młodych ochot-

²⁰ W początkach lipca 1831 r. zlikwidowano w województwie ostatecznie fikcyjną samodzielność administracji cywilnej pracującej na rzecz Rosjan. Z rozkazu Rüdigera, dowódcy wojsk rosyjskich, „prezdującym” w Komisji w celu „uskutecznienia żądań działającej armii” — z szerokimi uprawnieniami czyniącymi go faktycznym kierownikiem — i naczelnikiem wojennym został gen. mjr Kuźmin. Wprowadzono w województwie stan wyjątkowy, który uchylono dopiero w 1833 r. Na naczelników wojennych wybrał Paskiewicz oficerów sztabu głównego i generałów znanych mu osobiście (AGAD, Archiwum Branickich, rkps 411/525 k. 88, 91; WAPL, KWL, sygn. 31 k. 38, 42; WAPL, Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Organizacyjny, sygn. 7 k. 17; Mencil. *Stan* s. 10 n.; Szczerbatow. *Kampania* s. 177 n.).

²¹ Szczerbatow. *Kampania* s. 178; Janowicz, jw. s. 26; AGAD, Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 484^a k. 4, 21-23. Do utworzonych 165 magazynów wojskowych w Królestwie na zaopatrzenie wojska rosyjskiego w ciągu listopada i grudnia 1831 r. oraz stycznia 1832 r. województwo lubelskie miało dostarczyć 1 002 korcy krup, 10 484 korcy 8 garncy mąki, 910 cetnarów mięsa oraz 3 648 wiader 51 czarek wódki (Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego 1832 s. 1036-1038).

²² „Tygodnik Petersburski” 23 XII 1831, 5 i 30 I 1832. Adres do cesarza podpisali: emerytowany profesor szkoły wojewódzkiej, członek Urzędu Muncypalnego Wincenty Ostrowski, Tadeusz Kossakowski, Stanisław Głiszczyński i Marcin Krzyżanowski. Postanowieniem Rady Administracyjnej z 22 X 1831 r. mieszkańcy wszystkich miast pociągnięci zostali do opłacania składki liwerunkowej od domów i zajęć (AGAD, Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 484^a).

ników, szczególnie z internowanego korpusu Dwernickiego, po powrocie do województwa, podobnie jak szeregowych żołnierzy innych formacji powstańczych wcielano siłą do wojska rosyjskiego i wysyłano w głąb cesarstwa²³. Inwigilowano nie tylko jednostki, ale i całe dwory. Zaostrzono cenzurę. Ludność wezwano do zwrotu broszur i gazet z epoki powstania. Przeprowadzano rewizje u podejrzanych i w księgarniach²⁴.

W wyniku działań wojennych, głodu, dużej śmiertelności wywołanej epidemiami, szczególnie nie znanej w Królestwie Polskim cholery morbus zawleczonej przez Rosjan, zanotowano poważny ubytek ludności²⁵. Według danych Henryka Wiercieńskiego²⁶ w 1832 r. ludność województwa wynosiła 470 954. W stosunku do okresu przedpowstaniowego zmniejszyła się o 34 954, co daje 7% ogółu mieszkańców tego terenu. Poszczególne narodowości (wyznania) według stanu na koniec grudnia 1831 r. poniosły następujące ubytki: Polacy (20 511), Rusini około 10,8% (10 000) i Żydzi 10% (5 500)²⁷.

²³ W Królestwie 2540 osób skazano na „śmierć cywilną i wieczne wygnanie”, 45 000 wywieziono do Rosji. Por. L. X. *W rocznicę listopadowego powstania roku 1830*. Lwów 1900 s. 22; I. Prądzyński. *Pamiętniki*. T. 1. Kraków 1909 s. 568: „[...] w czasie mojego przejazdu przez Moskwę (1831/1832) żona moja poznała na ulicy kilku z tych nieszczęśliwych żebrzących o kawałek chleba [mowa o mieszkańcach wywiezionych z Puław za pomoc okazaną wojskom polskim w lutym 1831 r. — J. S.J.]”; WAPL, Archiwum Ordynacji Zamoyskich (AOZ), sygn. 16 965 k 36-37; AGAD, Władze Centralne Powstania 1830/31, sygn. 467 k. 129; AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji (KRSWP), sygn. 7088 k. 40. Między innymi wywieziono z województwa lubelskiego: syna ziemianina Antoniego Cichockiego (lat 18), Tomasza Czarneckiego ze Zwierzyńca (lat 18), z Lublina: pedagoga Ciecchańskiego i właściciela nieruchomości Franciszka Malińskiego, urzędników ordynacji: Stanisława Bojarskiego i Jana Cichowskiego z Hrubieszowa, burmistrza Frampoła Jana Łużyckiego, a także duchownych: biskupa sufragana Mateusza Wojakowskiego i wikariusza Błażeja Machnikowskiego — por. J. Skarbek. *Udział duchowieństwa województwa lubelskiego w powstaniu listopadowym*. „Roczniki Humanistyczne” T. 17:1969 z. 2 s. 83-93; J. Chołodecki-Białynia. *Korpus Dwernickiego w granicach Austrii*. Lwów 1913 s. 86; Archiwum Kurii Lubelskiej (AKL), Rep. 60 II^a (nie fol.); Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 13 III 1832.

²⁴ WAPL, MmL, sygn. 44 (nie fol.). Między innymi inwigilowano: 76-letniego wysłużonego mjra Adama Bielińskiego (od 20 V 1831 „nadzór nieograniczony”), 46-letniego dra Ignacego Kacperskiego za korespondencję z osobami wyszłymi za granicę. Za to ostatnie bacznie obserwowano: 69-letniego Kaspra Drewnowskiego, 49-letniego Juliana Dłużewskiego, 48-letniego byłego kancelistę rejenta Wincentego Parysa oraz 37-letniego urzędnika Komisji Lekarskiej Józefa Slepowrońskiego itd. (WAPL, KWL, sygn. 585 k. 43 — zob. M encel. *Stan*).

²⁵ W województwie lubelskim według danych z 1830 r. zamieszkiwało prawie 27% ogółu ludności prawobrzeża i 12,5% w skali całego Królestwa. Jak w poszczególnych obwodach kształtowała się liczba mieszkańców, ilustruje następująca

Ciągle przemarsze, długotrwałe postoje wojsk i stoczone bitwy spowodowały, że zniszczono wiele miast i wsi. Z miast ucierpiały najwięcej: Puławy zniszczone podobnie jak w 1794 r., Lublin, Lubartów oraz wszystkie miasta Ordynacji Zamoyskich. I tak, straty miasta wojewódzkiego wynosiły 2 590 032 zł, a Lubartowa 463 690 zł. Mniejsze poniosły: Bełżyce, Kazimierz, Janów, Józefów nad Wisłą, Markuszów, Kurów i Garbów²⁸. Spalono i zrównano z ziemią między innymi wsie położone w oko-

Obwód	Powiat	Liczba ludności	W tym Żydzi	Razem w obwodach
Lubelski	m. Lublin	13 894	6 069	144 140
	lubelski	40 287	łącznie	
	lubartowski	38 864		
	kazimierski	51 095	16 106	
Krasnostawski	krasnostawski	40 928	8 065	90 152
	chełmski	49 224		
	hrubieszowski	50 192	8 702	102 019
	tomaszowski	51 827		
	zamojski	60 726	15 443	169 014
	tarnogrodzki	67 817		
	kraśnicki	40 471		
R a z e m			55 285	505 325

tabela, opracowana na podstawie danych z WAPL, KWL, sygn. 496 k. 2; WAPL, KWL, sygn. 525 k. 310.

²⁸ *Opis statystyczny guberni lubelskiej*. Warszawa 1901 s. 109. Według danych z 1832 r. w czasie powstania zmarło w województwie lubelskim na cholere 13 073 osób, w tym 6 949 mężczyzn, 6 124 kobiety (AGAD, RStKP, sygn. 484^b k. 99).

²⁷ AGAD, KRSWP, sygn. 7088 k. 38; AKL, Rep. 60 VI nr 15. Zmarłych na cholere w czasie powstania w Królestwie szacowano na 2,5% ogółu ludności. (Szczerbatow. *Rządy* s. 13).

²⁸ W 59 miastach województwa (13% miast Królestwa) zamieszkiwały 115 324 osoby (22,7%). Więcej miast leżało na północy województwa, ale były one mniej ludne niż na południu. Ludność ich stanowiła ponad 12% ludności miejskiej Królestwa i utrzymywała się mniej więcej na poziomie województwa kaliskiego, gdzie wynosiła 12% i zajmowała drugie miejsce w Królestwie. Do najznacniejszych miast województwa lubelskiego oprócz Lublina, największego po Warszawie ośrodka miejskiego, według danych z 1827 r. należy zaliczyć: Hrubieszów (5 454), Tarnogród (4 000), Zamość, Lubartów, Janów i Kazimierz. (F. Rodecki. *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*. Warszawa 1830; AGAD, KRSWP, sygn. 7088 k. 29-31). Np. w Lublinie na przedmieściu Kalinowszczyzna spłonęło 11 domów na skutek wybuchu amunicji rosyjskiej; (WAPL, KWL, sygn. 5 k. 10-11; WAPL, MmL, sygn. 442 k. 28; WAPL, MmL, sygn. 435 (nie fol.); AKL, Rep. 60 i 61 k. 18-19; AGAD, Protokoły Rady Administracyjnej, sygn. 653 III k. 281; Mencil. *Stan* s. 9).

licach twierdzy Zamościa: Hiża, Sitaniec, Lipsko, Płoskie, Stary Zamość, podlubelskie: Bronowice, Biskupice, Podgórze, Borów (na trasie przemarszu Ramoriny do Galicji), Wronów itd. Ogółem zniszczono i spalono w województwie lubelskim 5 467 budynków, czyli prawie 8%²⁹.

Wielomilionowe straty poniosła podstawowa gałąź produkcji w województwie — rolnictwo; przy czym ucierpiały najwięcej południowe i zachodnie tereny. Wsie ogołocone zostały z żywności wskutek uciążliwych świadczeń, jakimi były rekwizycje, rabunki i wypasanie zboża na pniu. Straty zboża wypasionego na pniu oceniano na ponad milion złotych, zarekwirowanego na blisko 2 miliony. W wielu miejscowościach Ordynacji Zamoyskich, zwłaszcza w okolicach twierdzy, w ogóle nie przystąpiono do żniw i nie wysiano ozimin. Duże straty poniosła także gospodarka leśna³⁰.

Wyraźnie zaznaczył się ubytek inwentarza sprzężajnego. Wartość zarekwirowanych wołów i koni, według niepełnych danych zebranych bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych, zamknęła się sumą 788 912 zł 5 gr³¹.

²⁹ AGAD, KRSWP, sygn. 7088 k. 30-31; 34-35; M encel. *Stan* s. 9; WAPL, AOZ, sygn. 16 965 k. 4, 10, 36-37. W lipcu 1831 r. Rosjanie zrabowali w Zwierzyńcu kasę ordynacką, zabierając 32 908 zł 20 gr. Kwota ta została przeznaczona na umorzenie długu 87 000 zł wydatkowanych w 1831 i 1832 r. na utrzymanie Stanisława hr. Zamoyskiego podczas jego pobytu w Petersburgu (WAPL, AOZ, sygn. 5549 k. 26; AKL, 60 i 61 k. 18-19; J. Falkowski. *Upadek powstania listopadowego w r. 1831*. Poznań 1881 s. 41; J. Grabowiecki. *Moje wspomnienia w emigracji od roku 1831 do 1854 spisane w Marsylii*. Warszawa 1970 s. 24).

³⁰ W województwie lubelskim, w przeciwieństwie do pozostałych obszarów Królestwa, zaznaczała się zdecydowana dominacja wielkiej własności ziemskiej. Liczba 500-wiókowych majątków dochodziła do 50. Średnia własność ziemska obejmowała w zasadzie od 1 do 2 wsi (10-20 wiók polskich). Dobra rządowe obejmowały zaledwie 5%. Wyjątkową pozycję stanowiło największe latyfundium Królestwa — Ordynacja Zamoyskich. Włościanie użytkowali 56% gruntów ornych (I. Lubowiecki. *Statystyka województwa lubelskiego*. Lublin 1824 s. 42; Z. K irkor-Kiedroniowa. *Włościanie i ich sprawa w dobie organizacyjnej i konstytucyjnej Królestwa Polskiego*. Kraków 1912 s. 116, 185, 187, 191 n.; AGAD, KRSWP, sygn. 32, 34-35). Dostawy drewna do fortyfikacji Zamościa szacowano na 150 000 zł (WAPL, AOZ, sygn. 16 915 k. 11-20; *Jenerał Zamoyski*. T. 2. Poznań 1913 s. 154 n., 307 n.; WAPL, KWL, sygn. 5 k. 78-79, 83, 86-87, 89, 92, 101, 107, 109, 113).

³¹ AGAD, KRSWP, sygn. 7088 k. 35; WAPL, KWL, sygn. 5 k. 6, 17. W styczniu 1832 r. komisarz obwodu zamojskiego donosił Komisji Województwa Lubelskiego, że nie może zorganizować transportu do przewozu z Galicji broni i materiału wojennego po korpusie gen. Ramorino (AGAD, Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 484^a k. 6). Włościanie najbardziej zniszczonych województw: mazowieckiego, płockiego i lubelskiego, otrzymali jako wsparcie kilkaset koni, zbędnych w armii rosyjskiej.

W ogóle w okresie poprzedzającym powstanie chów żywego inwentarza w województwie kształtował się niepomyślnie. Obszar ten co do liczby bydła znalazł się

Wszystko to spowodowało dewastację przeważnej części gospodarstw i bardzo utrudniło wykonanie robót polowych, pociągając za sobą dalsze ujemne reperkusje w postaci obniżenia produkcji rolnej i pogorszenia położenia materialnego włościan. Przyczyniły się do tego także kontrybucje nakładane przez Rosjan i Polaków. Wsie Ordynackie zgłaszały nie-
możność uregulowania podatku ofiary i liwerunku dworskiego. Obawiano się nawet, że ludność nie zgromadzi dostatecznej ilości żywności, pozwalającej jej przetrwać do przyszłego roku. W równie trudnej sytuacji znalazły się dwory. Znikła, z ich strony, możliwość przyjscia z pomocą włościanom. Skutki wojny odczuli także koloniści niemieccy. Na przełomie 1831/32 r. wielu zaczęło zgłaszać chęć przeniesienia się w głąb cesarstwa³².

Na skutek alarmujących doniesień z terenu i interwencji władz wojewódzkich cesarz przyznał województwu w końcu 1831 r. 100 000 zł zasiłku. W ramach pożyczki, wiosną 1832 r. otrzymało Królestwo 5 milionów złotych. Podstawowym kryterium przy ustalaniu jej wysokości dla poszczególnych województw był stopień ich zniszczenia. Województwa prawobrzeżne otrzymały 1 552 921 zł 29 gr, w tym lubelskie, jedno z najbardziej zniszczonych, po mazowieckim i podlaskim, 440 289 zł 28 gr³³.

Mimo luk w materiale źródłowym wydaje się, że cała zapomoga przyznana wiosną 1832 r. województwu została przeznaczona wyłącznie na potrzeby rolnictwa. Ilustrują to tab. 2 i 3.

W pierwszym rządzie zaspokojone zostały pilne potrzeby w dobrach rządowych. Z danych tab. 3 wynika, że otrzymały one łącznie na nabycie: zboża (siewnego i konsumpcyjnego) i sprzężaju 87 745 zł 28 gr. Kwota ta była niewątpliwie znacznie wyższa, gdyż należy pamiętać, że brak wy-
ceny za dostarczone zboże w 13 na 25 wypadków (55%). Nieco lepiej przedstawia się sprawa, gdy idzie o sprzężaj, brakuje tu danych w 9 na 20 wypadków (45%). Biorąc to wszystko pod uwagę skłonni byłibyśmy szacować pomoc dla włościan w dobrach rządowych w granicach 1/3 udzielonej zapomogi. Największą jej część przyznano włościanom na zakup

na ostatnim miejscu w rządzie województw (8,1/km²). Najlepiej sytuacja przedstawiała się, jeśli idzie o konie. Województwo lubelskie uplasowało się na 5 miejscu (2,5/km²) (T. Sobczak. *Zwierzęta gospodarskie w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim w XIX wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1964 s. 21-24).

³² AGAD, KRSWP, sygn. 7088 k. 35; WAPL, KWL, sygn. 5 k. 6; WAPL, AOZ, sygn. 7769 (nie fol.); *Jenerał* t. 2 s. 154. Por. W. Śladkowski. *Kolonizacja niemiecka w południowo-wschodniej części Królestwa Polskiego w latach 1815-1915*. Lublin (b.r.).

³³ AGAD, Rada Administracyjna, sygn. 653 III k. 281; tamże sygn. 635 k. 26; AGAD, Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 484^a k. 5. Województwa prawobrzeżne otrzymały: podlaskie — 534 842 zł 17 gr, plockie — 400 748 zł 23 gr i augustowskie — 177 039 zł 21 gr.

zboża siewnego, następnie na sprzężaj; stosunkowo mało na konsumpcję. Przeważną część zasilku otrzymał obwód lubelski (podobnie jak w wypadku dóbr prywatnych — tab. 3). Wydaje się, że na decyzje władz wojewódzkich wpłynął niewątpliwie fakt stałej okupacji tego obwodu przez Rosjan w toku wojny 1831 r.

Przeciwnie, w wypadku dóbr prywatnych (tab. 3) najwięcej pożyczek zwrotnych (na podstawie danych tab. 3 ok. 75%) udzielono właścicielom. Wiąże się to niewątpliwie z tym, że dziedzice na ogół deklarowali się dostarczyć potrzebne zboże na wysiew. Z pozostałych kwot na konsumpcję przeznaczono nie więcej jak 2%. Należy pamiętać, że nie wszyscy ziemianie otrzymali żądane sumy; wiele podań załatwiono odmownie, gdyż już w drugiej połowie czerwca 1832 r. rozdysponowano fundusz przyznany województwu wiosną 1832 r. I tak np.: odmówiono zapomogi dla dóbr Świerzszczowiew (obwód hrubieszowski — wg „Tabelli [...]” 107 mieszkańców), Stanisławowi Werkowskiemu, posiadaczowi wsi Poniatowa (obwód lubelski — wg „Tabelli [...]” 269 mieszkańców), Bogdańskiemu i hr Tarnowskiemu, dziedzicowi dóbr Łabunie (obwód hrubieszowski — wg „Tabelli [...]” 539 mieszkańców)³⁴. Dane tab. 3 sugerują, że podczas powstania 1830/31 najwięcej ucierpiała w województwie lubelskim średnia własność ziemska — posiadacze od jednej do dwóch wsi.

Za lojalność okazaną Rosjanom cesarz wyasygnował dodatkowo 200 000 zł bezzwrotnej zapomogi dla Żydów, zniszczonych podczas wojny³⁵.

³⁴ WAPL, KWL, sygn. 5.

³⁵ AGAD, KRSWP, sygn. 7088. W konflikcie polsko-rosyjskim stanowisko Żydów, początkowo w zasadzie neutralne, czasami nawet życzliwe, wraz z pogarszającą się sytuacją militarną powstania uległo zmianie, by w końcu przemienić się w jawną wrogość. Było ono jednakże wypadkową wielu czynników. Nie ulega wątpliwości, że ta liczna narodowo obca grupa, nie posiadająca żadnych praw politycznych i w dodatku podlegająca ustawom wyjątkowym, opowiadając się po stronie Rosjan liczyła, iż Mikołaj polepszy dotychczasową jej sytuację. Nic więc dziwnego, że deputacje żydowskie witały wkraczające w lutym wojska rosyjskie „chlebem i solą”. W ten sposób Żydzi zabezpieczali się także przed nadużyciami ze strony wojska. Największe usługi oddali przeciwnikowi w dziedzinie wywiadu i zaopatrzenia. To ostatnie pozwoliło Rosjanom w dużej mierze przetrwać trudny okres, zwłaszcza w kwietniu. Jednym z najbardziej znanych dostawców żywności dla armii rosyjskiej był Icek Landau z Chełma, późniejszy mieszkaniec Lublina. Za zasługi w tej dziedzinie otrzymał pełne prawa obywatelskie i, podobnie jak Fiszl Handelsman, złoty medal od cesarza. Srebrne otrzymali: Szmul Pereć, Izaak Perć, Jakub Moszka Moor i Izrael Szafir. Ponadto, jak w plockim, Żydzi denuncjowali ludzi związanych z powstaniem. Dochodziło nawet do tego, że niektóre tereny na wschodzie były przez nich zupełnie terroryzowane (AGAD, Władze Centralne Powstania 1830/31, sygn. 239^a k. 32; WAPL, KWL, sygn. 550 k. 18; WAPL, KWL, sygn. 16 k. 22-25; AGAD, Władze Centralne Powstania 1830/31, sygn. 467 k. 99, 194; WAPL, KWL, sygn. 19 k. 11; „Gazeta War-

Ucierpiał także dobrze rozwijający się dotąd w województwie, szczególnie w Ordynacji Zamoyskich, przemysł tkacki³⁶. Znacznie podupadły takie ośrodki, jak: Janów, Tarnogród, Biłgoraj, Końskowola, Hrubieszów. W niedługim czasie upadła też fabryka Domańskiego w Lublinie, mimo wysiłków Towarzystwa Akcjonariuszy. Stagnację spotęgowały duże cła wywozowe — o czym nadmieniliśmy już wcześniej — jak również odpływ rzemieślników, zwłaszcza cudzoziemskich, do innych ośrodków w kraju, między innymi także z braku kredytów³⁷.

Niepowetowaną stratą, w odwet za zabranie do niewoli w lutym 1831 r. oddziału dragonów w Puławach³⁸, było wywiezienie stamtąd, z biblioteki, 47 pak bezcennych książek. Ilość ich oceniano na 12 000 woluminów, co stanowiło 1/4 zasobu tychże zbiorów³⁹.

szawska" 5 VI 1831; M. Maksymow. *Otrywki iz pochodnych zapisok o wojnie w Polsce w 1831 godu*. „Wojennyj Sbornik" 1860 nr 12 s. 20, 35-36, 50, 52, 61; WAPL, MmL, sygn. 2003 i 2004).

³⁶ W czasach Królestwa wykazywał dużą dynamikę, będąc w dużym stopniu domeną rzemiosła wiejskiego. Województwo lubelskie z punktu widzenia tkactwa włóściańskiego nie tworzyło jednolitego terenu. Jedynie południowe obszary wykazywały intensywną produkcję; bezwzględnie największą notowano w obwodzie hrubieszowskim. Ogółem w latach 1819-1827 liczba osób zatrudnionych w województwie w przemyśle włókienniczym wynosiła 84,4%, co stanowi 1/4 ogólnej liczby ludności Królestwa czynnej w tej gałęzi przemysłu. Pozwoliło to województwu wysunąć się na 4 miejsce w kraju: po mazowieckim, kaliskim i augustowskim. Manufaktury sukiennicze funkcjonowały m. in. w Kamionce, Końskowoli, Wąwolnicy, Uchaniach, Pawłowie, Tarnogrodzie, Zaklikowie, Modliborzycach, Szczecbrzeszynie, Urzędowie, Opolu i Janowie. Tym ostatnim ośrodkiem szczególnie interesował się ordynat Stanisław Zamoyski, zasilając go fachowcami sprowadzanymi z zagranicy. W 1823 r. powstają nowe fabryki: sukna w Krylowie, Domańskiego w Lublinie oraz bai i kołder w Hrubieszowie (J. Bartyś. *Sukiennictwo w Ordynacji Zamoyskich w I połowie XIX wieku*. „Przegląd Historyczny" T. 49:1958 z. 3 s. 491; W. Kula. *Włóściański przemysł domowy tkacki w Królestwie Polskim w latach 1846-1865*. „Przegląd Socjologiczny" R. 6:1936 s. 183, 210-221, 213; A. Kierek. *Towarzystwo Akcjonariuszy do wspierania fabryk w Lublinie (1827-1834)*. „Rocznik Lubelski" R. 1:1958 s. 118 n.; Lubowiecki, jw. s. 53-55).

³⁷ AGAD, KRSWP, sygn. 7088 k. 36-37; WAPL, MmL, sygn. 442 k. 28; Bartyś, jw. s. 490, 498 n.; AGAD, Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, sygn. 2841 k. 7-9.

³⁸ 26 II 1831 r. Piotr Łagowski na czele ochotników przepłynął się przez Wisłę i przy czynnej pomocy mieszkańców Puław zabrał do niewoli stacjonujący tam oddział rosyjski (Kargopolców).

³⁹ Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk (BK PAN), rkps 1553 — List Jeziorańskiego do hr. Działyńskiego z 25 IV 1831 r.; BK PAN, rkps 1547 k. 108; Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (BC), rkps 5297 k. 111; Kukiel, jw. s. 486 n.; K. Buczek. *Biblioteka puławska w czasie walk powstania listopadowego*. „Silva Rerum" T. 5:1930 s. 162 n. Wydaje się, że Buczek niesłusznie twierdzi, iż generałowi Kreutzowi chodziło głównie o uratowanie zbiorów dla Rosjan. Autor nie znał waż-

Ogółem straty województwa lubelskiego w powstaniu 1830/31 r. wyniosły 20 060 507 zł polskich. Stanowiło to czterokrotną wartość rocznych wpływów podatkowych z województwa ⁴⁰.

PERTES MATERIELLES
AU COURS DE L'INSURRECTION DE NOVEMBRE
SUR LE TERRITOIRE DE LA VOIEVODIE DE LUBLIN (1831-1832)

Résumé

Se basant sur les documents manuscrits (ceux des Archives Générales d'Actes Anciens à Varsovie, des Archives d'Etat à Lublin, Archives de la Curie de Lublin, de la Bibliothèque des Czartoryski à Cracovie et de la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Pologne à Kórnik), l'auteur rend compte des conséquences diverses mais dont la riche historiographie de l'insurrection de novembre négligeait jusqu'alors de parler, qu'eut la défaite du Royaume de Pologne dans la guerre avec la Russie en 1831. Avant d'entrer dans l'analyse de la situation dans la voïévodie de Lublin (au cours des années 1831-1832) occupée dès les premiers jours de février 1831, l'auteur donne le bilan général des combats du Royaume durant les huit mois et dont les résultats furent désastreux: l'on supprima la constitution, imposa une contribution de 22,5 millions de roubles en or, chargea la population de l'entretien de l'armée occupante pendant deux années (environ 20 millions de roubles d'argent) et l'accabla en introduisant des droits de douane désavantageux qui devaient ruiner le commerce et l'industrie du Royaume.

L'auteur porte un jugement critique sur le manifeste du 1 XI 1831, amnistiant un petit groupe de généraux et officiers supérieurs. Il démontre que 258 sentences de mort furent prononcées, comprenant la confiscation des biens des condamnés; dans la voïévodie de Lublin les biens de 19 personnes furent confisqués, entre autres ceux du président du gouvernement révolutionnaire, abbé Adam Czartoryski — Puławy. Pour récompenser les „mérites” des généraux russes qui étouffèrent l'insurrection, on forma des biens de l'état 7 majorats répondant au prix de 95 mille zlotys. Une vérification des fonctionnaires fut faite qui favorisa considérablement les collaborateurs russes. Procès, déportations touchèrent toutes les classes

nego listu, jaki wysłał do Czartoryskiego 21 V 1831 r. jego zaufany Wojnicki. Powiadał w nim księcia, że Rosjanie zabrali z Puław budowniczego Ruprechta oraz Gniewkowskiego i Jankowskiego. Wszyscy oni zostali zwolnieni z rozkazu Kreutzta, „[...] tego jedynego dziś opiekuna Puław, którego zdaje się dlatego cofnął może nawet niepotrzebnie z Puław forpoczty swoje, ażeby bibliotekę ratowano. Bodajże przynajmniej o tem nie chciały znowu czego napisać nasze gazety [...]” (BC, rkps 5298 k. 129, 133). Już po wojnie, w czasie spotkania gen. Prądzyńskiego z Kreutzem, w trakcie jednej z rozmów powrócono do sprawy Puław. „Kreutz — pisze Prądzyński (jw. t. 1 s. 568 n.) — tłumaczył mi się wyraźnymi rozkazami samego Cesa-rza, wedle których [...] należało postąpić sobie daleko srożej. W duchu tego rozkazu Puławy miały być ze szczyttem zburzone, a cała ludność wyprzątniona. Zmodernizowanie tych wandalskich rozkazów, chciał Kreutz, ażeby mu poczytać za zasługę”.

⁴⁰ M encel. *Stan* s. 10.

sociales. De simples soldats se trouvèrent incorporés de force dans l'armée russe et envoyés au fond de la Russie. Ces mesures visaient non seulement les individus mais souvent tous les habitants des manoirs. Jusqu'en 1833, la voïévodie vivait le régime de guerre.

L'auteur établit par la suite que les hostilités de guerre, la famine, l'épidémie de choléra importée dans le Royaume, entraînent la disparition de 7% (34 954) de la population vivant dans la voïévodie de Lublin. Villes et villages furent détruits (8% des bâtiments), particulièrement ceux qui voisinaient avec le fort de Zamość.

L'agriculture, principale production de la voïévodie (terrains du sud et de l'ouest), souffrit tout particulièrement des réquisitions, pillages, dévastation de blé que les animaux mangeaient sur pied. Selon les données incomplètes de 1831, les pertes subies par l'agriculture peuvent être estimées à 4 millions de zlotys. Une importante partie des fermes furent dévastées, la famine menaçait les paysans. Une subvention d'état (environ 450 mille zl.), attribuée à la voïévodie au printemps 1832, améliora quelque peu la situation répondant aux besoins les plus pressés. L'auteur estime qu'un tiers de la subvention passa aux biens de l'état, principalement dans le district de Lublin.

Les conséquences de la guerre se firent surtout sentir dans l'industrie du textile (entre 1819 et 1827, elle employait 84,4% de population, soit un quart de l'ensemble des travailleurs de cette spécialisation dans le Royaume); d'une part, les artisans dans la plupart étrangers partirent, d'autre part on manqua de crédits.

De pertes inestimables essuya la voïévodie dans le domaine de la culture. Les Russes emportèrent de Puławy 12 mille volumes d'ouvrages précieux, soit un quart de toute la collection.

D'une façon générale, en conséquence de l'occupation et de la guerre de 1831, les pertes qu'a subies la voïévodie de Lublin peuvent être estimées à plus de 20 millions de zlotys, autrement dit à l'équivalent des impôts que la voïévodie payait en temps normal pendant 4 ans.

Tab. 1. Donacje w województwie lubelskim po powstaniu listopadowym.

Lp.	Nazwisko i ranga obdarowanego	Nazwa donacji powiat	Wartość donacji	Uwagi
1	Płk Burman, dowódca pułku strzelców feld. Księstwa Warszawskiego	Ochoża chełmski	10 000	Ochoża należała do dóbr królewskich. W spisie z 1827 r. występuje jako własność rządowa: 40 domów, 203 mieszkańców.
2	Gen. mjr baron Fredeyks, naczelnik sztabu 3 korpusu piechoty	Krasnystaw Siennica Król. krasnostawski	10 000	Dobra rozległe 6 256 morgów.
3	Gen. lejtn. baron Geismar, dowódca 1 korpusu piechoty	Urzędów Dzierzkowice janowski	20 000	Dobra rozległe 5 710 morgów.
4	Gen. mjr Hurko naczelnik wojenny województwa lubelskiego	Hutcza	10 000	W 1827 r. 315 domów, 2 443 mieszkańców.
5	Gen. mjr Plautin, dowódca 3 brygady 3 dyw. kaw. lekk.	Białka Stężyna krasnostawski	10 000	W 1827 r. własność rządowa: 3 domy, 33 mieszkańców.
6	Gen. mjr hrabia Rüdiger, dowódca 3 dywizji piechoty	Lublin	30 000	Dobra Czerniejów, własność rządu Królestwa Polskiego.
7	Płk Sojmonow, dowódca pułku połockiego strzelców	Luchow biłgorajski Rożnówka	5 000	W 1827 r. wieś rządowa: 213 domów, 1 018 mieszkańców. W 1827 r. wieś rządowa.

Wg J. Kaczkowski. *Donacje w Królestwie Polskim*. Warszawa 1917 s. 378 n.

Tab. 2. Pomoc państwa dla włościan w dobrach rządowych województwa lubelskiego w 1832 r.

Lp.	Dobra rządowe (obwód)	Dla ilu włościan	Liczba ludności w 1872 r.	Wyszczególnienie												Wartość dostawy w gotówce		Sprzę- żaj		Wartość sprzężaju		
				Zasiewy								Konsumpcja										
				Jęcz- mień		Owies		Groch		Hreczka		Żyto		Jęcz- mień		zł	gr	konie	woły	zł	gr	
				korce	garncę	korce	garncę	korce	garncę	korce	garncę	korce	garncę	korce	garncę							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
	Obwód lubelski																					
1	Biskupia	—	546	15	—	15	—	4	16	13	—	22	16	—	—	—	—	—	19	—	—	—
2	Bronowice	—	61	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2999	—
3	Brzostówka	23	289	9	—	15	16	4	8	39	—	22	—	—	—	—	1154	22	38	3800	—	—
4	Czechów	—	80	7	—	10	—	1	24	10	—	10	16	—	—	—	—	—	10	—	—	—
5	Czerniejów	—	276	64	—	64	—	12	—	64	—	—	—	—	—	—	—	—	57	—	—	—
6	Dziesiąta	—	145	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1800	—
7	Giełczew	5	72	10	24	13	8	13	18	6	—	8	—	10	—	—	—	—	5	6	790	—
	Janowice	—	129	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	13	—	—
8	Krępiec	—	379	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	39	—	—
9	Krzczonówka	—	406	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1900	—
10	Miękowice	—	198	14	16	19	—	4	—	14	8	—	—	—	—	—	1837	03	4	9	—	—
11	Piotrków	—	230	25	—	19	16	1	16	27	—	—	—	—	—	—	887	04	—	—	1164	—
12	Rury																					
	Brygidkowskie	—	331	na zakup każdemu włościaninowi po 1,5 korca jęczmienia i 1,5 korca żyta												—	—	—	—	—	—	—
13	Świdnik Mały	—	100	10	—	12	—	1	—	5	24	8	—	10	—	—	—	—	—	12	—	—
14	Urzędów (Ekonomia)	—	87	307	8	345	16	66	4	406	16	—	—	—	—	—	13656	03	—	—	1960	—
15	Zemborzyce	79	1663	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1505	04	—	—	—	—
16	Brzostówka																					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
	Zemborzyce Wrotków Dziesiąta Piotrków, Czutna Urzędów, Luchów, Dubna, Biastopole ¹ Obwód kras- nostawski															23 438					
17	Białka	—	33	11	—	4	16	—	—	5	—	4	—	2	16	—	—	7	—	—	—
18	Chełmskie Starostwo	—	2 216	136	16	113	24	—	—	—	—	—	—	—	—	10 065	24	—	—	—	—
19	Chutcza	—	304													927	00	—	—	—	—
20	Nowosiółki	—	174	26	8	26	8									603	12	—	—	800	—
21	Ochoża	—	203													1 116	00			1 558	13
22	Stężycza Obwód hru- bieszowski	19	271	37	—	35	—	—	—	20	16	—	—	—	—	—	—	11	13	—	—
23	Białopole Busna	—	334 286									—	—	—	—	5 626	16	—	—	—	—
24	Dubienka Starostwo Obwód zamojski	—	1 808 Rusini									—	—	—	—	2 748	14	—	—	—	—
25	Janowice	—	109									—	—	—	—	4 512	18	—	—	—	—
26	Kalinowice (w obrębie twierdzy Zamość)	—	185	13	—	13	—	—	—	12	—	6	—	—	—	—	—	12	—	1 740	15
27	Luchów ²	—	1 278	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 156	—
	Razem	—	—	686	8	706	8	108	22	623	0	81	00	22	16	68 078	00	46	216	19 667	28

Wg WAPL, KWL, sygn. 5 k. 75, 78-79, 83, 86, 101, 109-110, 113-114, 118, 124, 139, 147, 167, 175; *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności* [...]. Warszawa 1927 (roczny przyrost na wsi wynosił 1,4%).

¹ 30 VI 1832 „pozostały fundusz” rozdzielono dla tych dóbr.

² Dane z 1831 r. (WAPL, KWL, sygn. 558).

Tab. 3. Pomoc rządowa dla włościan w dobrach prywatnych w województwie lubelskim w 1832 r.
(dla tych, którym dziedzice nie mogli przyjść z pomocą)

Lp.	Dobra prywatne (obwód)	Własność	Liczba ludności w 182r.	Wyszczególnienie		Wartość dostawy		Sprzężaj	Wartość sprzężaju	
				Zasiew (zboże)	Konsumpcja (zboże)	zł	gr	konie — woły	zł	gr
1	Obwód lubelski									
1	Berejów	—	164	—	—	—	—		2 004	00
2	Ciecierzyn	—	200	—	—	—	—		2 294	20 ^b
3	Ciotcza	—	198	na zakup	—	—	—		9 586	00 ^b
	Snopków		323	gryki i jęczmienia						
4	Czołna	Mikołaja Ryszkowskiego	153			696	15	—	—	—
5	Gałęzów	Wincentego	289	—	—	—	—		3 300	00 ^a
6	Garbów	Koźmiana hr Jana Jezierskiego	87	na zakup gryki i jęczmienia	—				13 024	00 ^b
7	Głusko	W. Głuskiego	520	—	—	—	—		1 544	00 ^a
8	Gutanów	Józefa Dłuskiego	286	—	—	—	—		1 377	00
9	Kaliszany	—	57	na zakup gryki i jęczmienia	—	—	—		4 584	00 ^b
10	Koszarzów	—	338	—	—	—	—		2 888	15 ^b
11	Kurów	Zbyszew- skiego	1920	(8 094 zł 20 gr)	(2 390 zł 10 gr)	10 485	00		22 440	00

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
12	Leśce	Dąbrowskiego	197	na zakup jęczmienia i gryki		1 525	18		1 500	00
13	Ługów	Iżyckiego	107	—	—	—	—	—	1 058	00
	Sieprawiec		98							
	Sieprawki		38							
14	Łukawica	Strzeleckiego	140	—	—	—	—		966	1/2
15	Łuszczowa	—	307	—	—	—	—		2 300	00
16	Łysołaje	—	246	—	—	—	—		5 610	00 ^a
17	Matczyn (połowa wsi)	Trzcńskiej	115 ^c	na zakup jęczmienia i gryki	—	1 377	15	—	—	—
18	Niezabitów	—	348	na zakup jęczmienia i gryki	—	688	15	—	—	—
19	Osowa	Żmijewskiego	152	„	—	707	00	—	—	—
20	Palikije	—	202	—	—	—	—	—	10 577	22 ^a
21	Radawiec	Piaskow- skiego	503	na zakup jęczmienia i gryki	—	3 132	00	—	—	—
22	Radawczyk	Trojackiego	171	„	—	brak danych		—	—	—
	Babin		485							
23	Sławin	—	198	„	—	„			2 750	00
24	Skrzyniec		170	„	—	801	00	—	—	—
25	Staroścín	Jana Kuczew- skiego	111	„	—	1 684	22	—	—	—
26	Trawniki	—	240	—	—	—	—		6 522	00 ^a
27	Wierzchowiska	—	297	—	—	—	—		3 024	00 ^a
	Bystrzejowice		470	—	—	—	—			
	Kawęczyn		110	—	—	—	—			
28	Wola Skromowska	część Wykowskiego	27 ^c	—	—	—	—		2 000	00

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
29	Zabia Wola		163	—	—	—	—		5 980	00 ^a
30	Dla włościan	Mariana Kos- sakowskiego		—	—	—	—		6 048	00
	Obwód krasnostawski									
31	Hajowniki	Romanow- skiego	178	—	—	—	—		4 750	00
32	Turka	Bielińskiego	536	na zakup zbo- ża siewnego	—	1 954	04		4 200	00
33	Wólka Zabłocka	—	307			3 043	07	—	—	—
	Obwód hrubieszowski									
34	Cichoburz	Podhoreckiego	598	—	—	—	—	—	5 332	00
35	Czeźniki		711	—	—	—	—	—	4 756	00 ^a
36	Dobuzek	Artura Pawłowskiego	324	na siew wiosenny	—	5 302	—	—	—	—
37	Dzierążnia	Debolego	366		—	—	—	—	5 946	00
38	Gródek (Grodosławice) k/Tomaszowa	Część Arczyńskiego	396	na kupno gryki	—	3 981	00	—	—	—
39	Krynice	Zarębskiego	307	na siew wiosenny	—	2 840	00	—	—	—
40	Modryn	Karola Milowica	368	—	—	—	—	—	2 204	15
	Modryń	Michała Koźmińskiego		—	—	—	—	—	6 800	00
41	Nabroź	Drohojew- skiego	312	—	—	—	—	—	4 400	00
42	Nederów	Żukowskiego	290	—	—	—	—	—	2 900	00
43	Nielečno	Grabow- skiego	301	na siew wiosenny	—	9 743	00	—	—	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
44	Sitno	—	824	—	—	—	—	—	połowę żądanej sumy; w źródle brak in- formacji	—
45	Tuczempy	Grodzickiego	112	—	—	—	—	—	6 400	00
46	Wolica Podhorecka	Dawgielowej	77	—	—	—	—	—	466	03
47	Wronowice		237	na siew wiosenny	—	—	—	—	6 126	00 ^b
48	Żuków	Suchodol- skiego	280	—	—	—	—	—	2 900	00
49	Obwód zamojski									
49	Annopol m.		703	nie podano kwoty i jej przeznaczenia						
50	Udrycz	Pawła Wagnera	576	1 564 zł 1 gr	271 zł 21 gr	1 835	22	—	—	—
51	Udrycze	Teresy Kickiej	567	—	—	—	—	—	9 432	00
Razem		—	—	—	—	48 896	28	—	175 909	10

Wg WAPL, KWL, sygn. 5 k. 93, 106, 110, 113, 116, 123-124, 129, 132, 134-135, 138-139, 141-142, 144-145, 148-149, 154, 157-160, 162; *Tabella* [...].

a) Przydział połowy żądanej kwoty.

b) Brak zaznaczenia sum przeznaczonych na kupno zboża i sprzężaj.

c) Dane dotyczą całej wsi.